

Индустријска шпијунажа у савременим условима – карактеристике и предмет интересовања

Надежда Гудељ

Министарство унутрашњих послова Републике Србије, Сектор за ванредне ситуације

Војо Лаковић*

Интернационални универзитет у Новом Пазару, ВШЈ Панчево

Човечанство је вековима функционисало на принципу тржишта понуде, а у последњих педесет година то је замењено тржиштем потражње. Данас свет улази у тржиште знања, које имплицира да се поседује знање, тј. информација. Државе се сада боре за примат у структури знања, тако да моћ одлази из руку капитално богатих у руке интелектуално богатих.

Данас у 57 земаља света постоје државне институције које се баве прикупљањем тајних информација ове врсте, а владе још бар 100 земаља троше део националног дохотка на покривање трошкова индустријске шпијунаже. У томе се посебно истичу Немачка, Јапан и Француска, а следе их Русија, Кина и Јужна Кореја.

Савремено устројство света карактеришу и савремени међународни односи, а ове односе карактерише глобализација. Посебно место и улогу у томе имају транснационалне компаније (ТНК) којима је основни циљ доминација и контрола тржишта, што изискује изузетну потребу овладавања знањима у свим његовим видовима. У борби за тржишта знање је најмоћније оружје, а до „убојитог оружја“ увек се долазило на све могуће начине, а сада се, као средство, најчешће користи индустријска шпијунажа.

Кључне речи: *индустријска шпијунажа, државни интерес, економска и национална безбедност*

Увод

Почетак XX века одсликава снажан развој производних снага, што доводи до стварања тржишних структура и механизма у светским размерама. Све то доводи до појачаних тензија између капиталистичких земаља, њихових великих компанија, борбе за нове изворе сировина, те концесијама за експлоатацију нафте и рудног блага. Американци отворено износе „да трговина, наравно туђим индустријским-пословним тајнама представља методу њиховог привредног живљења и

* Др сц Војо Лаковић је ванредни професор у ВШЈ Панчево.

преживљавања, при чему је постало уобичајено да сваког сваког поткрада” (Херберт, 1983, 2-3/83). Развој индустрије прате и нова технолошка достигнућа, нови производи, машине, што све у борби за профитом знатно унапређује индустријске шпијунске активности. Долази још једном доба доминације индустријске шпијунаже у свету, шпијунаже која прати човекову активност још из најстаријих историјских периода. Индустријска шпијунажа сада постаје главни посао традиционалних шпијуна. Државне институције и предузећа сада ангажују индустријске шпијуне да краду информације. У многим случајевима то су бивши војни и цивилни шпијуни, али има и активних¹ који су прешли на мешетарење индустријским информацијама. Они имају потребно знање и искуство, па лако искоришћавају организације, нарочито оне које не примењују мере обезбеђења података и не образују кадар за њихову заштиту.

Индустријска шпијунажа у савременим условима

О модерним облицима индустријске шпијунаже може се говорити у времену после Другог светског рата. Наиме, „брзи научно-технолошки прогрес мултипликативно повећава количину индустријских тајни” (Ђурић, 1976: 260). Индустријска шпијунажа је толико укореена да, у ствари, постаје један од метода за добијање информација (Хамилтон, 1979: п 2-14). Финансијски показатељи говоре да су за нове технолошке замисли, нове производе, потребне стотине и стотине сати рада и огромне количине новца, као и срећа, јер се може, и поред уложеног рада и средстава показати да производ није употребљив. Многи, посебно велике фирме, избегавајући ризике улагања у дугогодишња истраживања, долазе до закључка да је много јефтиније и брже проникнути у конкурентске тајне на било који начин, па и индустријском шпијунажом, него стварати властите истраживачке тимове, што је владајућа филозофија привређивања и развоја јапанских пословних ентитета. Јапанци су, за остварење јединственог националног циља – освајање светског тржишта, мобилисали све снаге политике, економије и друштва. Тежиште и главне секторе чине МИТИ, у оквиру којих је груписано неколико министарстава: међународне трговине, индустрије, финансија, спољних послова и оно што на Западу спада под министарство унутрашњих послова. У МИТИ спадају и државне и парадржавне агенције као „Јетро” (јапанска спољнотрговинска организација), трговинска друштва названа „Шого Соша” у које улазе велике компаније, попут „Мицубишија” и „Митсуија”. Томе треба придодати још десетак групација компанија, асоцијација, федерација послодаваца и синдиката. Нису изостављене ни државне обавештајне службе, као ни политичари. Између свих њих развиле су се вишеструке директне везе с основним циљем сталног економског развоја да би Јапан постао светска трговинска, индустријска и технолошка сила. За остваривање таквог циља неопходне су високообразовне установе. Једна од таквих је и „Мацушита школа за бизнис и менаџмент” (Петровић, 2006: 47).

¹ Једна од приватних фирми која у највећем броју користи услуге бивших и садашњих припадника ЦИА је „Business Intelligence Advisors” – BIA из Бостона. Специјализована је за помоћ фирмама у преговорима и за стварање бизнис стратегија – односно саветници за пословне информације.

Ова школа водећа је у Јапану, а можда и у свету. Једини критеријум при избору кандидата за ову школу је способност, знање и инжињерност, а што им касније отвара улазак у бизнис и политичку елиту Јапана. Предавачи су им најбољи домаћи и страни стручњаци, од економије и политичких наука, до упознавања специфичности водећих јапанских такмаца у стратегији овладавања светским тржиштем. Саставни део њихових напора јесте темељно припремање за коришћење свих расположивих техника и ресурса, односно инструмената и механизма, за индустријску шпијунажу њихових конкурената на све четири стране света. Економска мрежа Јапана комбинује бројне канале знања, што се посебно односи на индустрију и банке. Јапанци дугорочно изграђују своју стратегију, која их обавезује да непрестано шире поље својих знања о култури држава мета, њиховог начина живота, потреба тамошњих потрошача и кретања на светском тржишту (<http://www.kpa.edu.rs/forum/index.php?action=printpage;topic=1629.0>).

Последњих година Французи често потенцирају важност појачавања обавештајне делатности управо у економској сфери, истичући посебан значај обезбеђивања економских интереса земље у условима оштре конкуренције с другим развијеним земљама. Признају да они шпијунирају и своје савезнике и своје „непријатеље”. Трговина индустријским – пословним тајнама постаје општеприхваћена метода привредног живљења, при чему је постало уобичајено, већ смо изнели став Американаца, „да свака сваког поткрада”. Французи препоручују велику аутономију својим компанијама у одлучивању о управљању економским одлукама на том плану. Сама држава не утиче на компаније у настојању да остваре максимални профит, али им саветује стварање заједничких мрежа информисања како би сазнали менаџерске одлуке конкуренције и успешно сачували делове тржишта, а истовремено освојили нова и тако заштитили економску основу својих компанија, али и своје државе. У томе им помаже и „Школа за економско ратовање.” На овој школи предавачи за економско (индустријски)-обавештајни рад су искусни генерали француске цивилне и војне обавештајне службе – DGSE (Direction Generale de la Securite Exterieur-Generalna direkcija za spoljnu bezbednost Francuske) i DRM (Direction du Renseignement Millitaire – Direkcija za vojne obavestajne poslove) (<http://www.kpa.edu.rs/forum/indeh.php?action=printpage;topic=1629.0>). Према америчким обавештајним изворима Француска спада међу најгоре светске прекршиоце, који су се у једном тренутку своје обавештајне активности усмерили чак према више од 70 америчких компанија, укључујући „Боинг”, „ИБМ” итд. (*Despite passage of the 1996 Economic espionage act*). Француско оправдање, објављено у француском часопису „Le Pont” гласи: „Сасвим је јасно да је агресивно и комплетно илегално понашање америчких обавештајних служби испровоцирало противударце, а Французи су најбољи у овој игри.” Савремену индустријску шпијунажу, односе држава, ТНК, можда је најбоље описао један службеник француске тајне службе, рекавши: „Ово је игра тајног рата. Наш посао је да радимо како и они раде и да будемо бар тако добри као и они” (http://www.infowar.com/class2_061798a_j.html-ss).

Да је савремена индустријска шпијунажа „игра,” веома често са „прљавим играчима” који се не либе да ради задовољења својих личних економских интереса изазову и економске ратове држава, показаћемо на следећем примеру, а то је спор око банана између САД и Француске. Све је почело 1998. године са „Чикита бренд интернешенел инк” (у даљем тексту „Чикита”). Европска унија је хтела да уведе

обавезне квоте за увоз банана од америчких ТНК које експлоатишу ово воће у земљама Централне и Јужне Америке: Хондурас, Костарика, Колумбија, Панама, Салвадор и др. Због тога су САД прво запретиле, а затим и увеле економске санкције државама Европске уније. Наравно, иза такве америчке одлуке стајао је власник ТНК за гајење, промет и продају банана „Чикита“ Карл Линднер. Покривајући се одбраном америчких интереса, Линднер ангажује главног америчког представника за трговину Микија Кантора и свог личног пријатеља, републиканског сенатора и бившег председничког кандидата Роберта Боба Дола и преко њих тражи заштиту својих интереса, па макар то проузроковало и „рат око банана“. Као изузетно утицајне личности Кантор и Дол низом административних, али и законских иницијатива „напали“ су Европску унију и неколико латиноамеричких држава. Кантор је јавно напао европски режим увоза банана и запретио санкцијама на извозне производе Европске уније и њених „банана савезника“, а Дол се агресивно залагао за усвајање прописа којим би се одузеле трговинске олакшице Колумбији и Костарики, уколико не одустану од специјалних банана-аранжмана са Бриселом. Наилазећи на отпор, Дол је почео да условљава прихватање одређених буџетских „кресања“ усвајањем његовог предлога о режиму увоза банана. „Чикитина“ борба против европског режима увоза овог популарног јужног воћа, у којој учествују и тадашњи лидер демократа у Представничком дому Ричард Гепард и сенатор Џон Глен, тешко да би се водила уз тако снажну подршку утицајних политичара да власник ове компаније Линднер није и велики „добротвор“ обе највеће политичке партије у САД. Тако је отпочео економски рат око уносног међународног тржишта бананама на којем је, наводно, „Чикита“ угрожена нелојалном конкуренцијом. У суштини, ради се о томе да на европско тржиште стижу банане с три подручја. Оне долазе у Европу из француских прекоморских територија Гвадалупеа и Мартиника, шпанских Канарских острва, португалског острва Мадеири и грчког острва Крит. Како се ове банане сматрају европским производима, имају предност на европском тржишту и не подлежу царинским дажбама. У Европу банане стижу још из афричких, карипских и пацифичких држава, с којима Европска унија има потписану савезничку конвенцију, па се и на њих не плаћају посебне дажбине. И, најзад, у Европу стижу из држава Централне и Јужне Америке које експлоатишу и извозе америчке ТНК, као што су „Чикита“, „Доле“ и „Дел Монте“ и др. На њих се, по прописима Европске уније, плаћају посебне царине, али су банане због јефтине радне снаге у земљама порекла биле много јефтиније. Европска унија увела је квоте за ово воће и тиме ограничила њихову продају, дајући предност „својим“ и савезничким бананама. Овај пример, осим прљавости у задовољењу економских интереса, показује и однос ТНК и државе, њихову снагу изражену у неморалности, утицај на политичку елиту и креирање спољне политике својих матичних држава, па била то и Америка.

Најчешће мете индустријске шпијунаже данас су интелектуална добра и пословне тајне. Научне и технолошке информације су приоритети највишег нивоа. Информације које носе етикету информација „екстремно осетљиве“ су оне које се односе на космичка, хемијска, биолошка, нуклеарна и балистичка истраживања, те подаци о минералним сировинама и њиховим резервама. Од економских и пословних информација циљ шпијуна су оне које се односе на спољну трговину, инвестиције, кредите, зајмове и билатералне економске преговоре, као и информације о разним уговорима

који утичу на цену робе, финансијски подаци, стање складишта и интересне стопе, студије, развојна стратегија, маркетиншки и развојни планови, а међу најатрактивнијим је дизајн компјутерских чипова. Разлог је лако уочљив, ако се зна да је вредност чипова 1983. године на тржишту достигла вредност од око 17 милијарди долара. Током 1984. године забележено је увећање од 100%, а само је у Европи током 1995. године продато чипова у вредности од преко 30 милијарди долара (Петровић, 2006: 150). Није тешко закључити да су данас у питању стотине милијарди долара.

За шпијунажу се користи читав спектар најразноврснијих метода и техника, почев од оних традиционалних до специфичних, високософистицираних компјутерских техника.

У беспштедном конкурентском надметању „праћење технолошког прогреса је *conditio sine qua non* (услов без кога се нешто не може замислити или извршити) опстанка фирме” (Ђурић, 1976: 259). Ово праћење техничко-технолошког ритма привредни ентитети могу остварити на више начина, али најпродуктивнији су:

- улагање у сопствену истраживачку делатност,
- куповина патената, лиценци, „know-how” или других индустријских права,
- интеграције, заједничка улагања, куповина конкурентских фирми,
- незаконито прибављање информација, података, патената, истраживачких пројеката, односно пословних тајни свих врста које могу профитабилно деловати на пословање привредног ентитета.

Прва три начина су легална, морално оправдана. Последњи начин је противправан, а у најмању руку неморалан.

Карактеристике савремене индустријске шпијунаже

Када се говори о савременој индустријској шпијунажи важно је знати:

– сва предузећа су мета индустријске шпијунаже, а нарочито предузећа високе технологије;

– све врсте информација, како комерцијалне садржине, тако и личне природе, предмет су интересовања индустријских шпијуна, па и незаконитог присвајања и њиховог коришћења;

– често остаје неоткривена.

Само компаније у САД губе годишње око 250 милијарди долара на рачун индустријске шпијунаже. Приликом испитивања 172 компаније у САД, око 56% је пријавило, бар једанпут, злоупотребу њихових поверљивих информација. Вредност 1.100 украдених докумената који су садржавали поверљиве информације процењена је на око 44 милијарде долара.

Постоји још једна карактеристика савремене индустријске шпијунаже, а то је „да нелојални службеници представљају посебну опасност”. Данас индустријска шпијунажа, у већини случајева, користи једноставне методе које доводе до невиђених резултата. Док су Firewall-и и други интернет програми везани за заштиту компјутерских система од упада хакера врло популарни, готово су бескорисни када су у питању инсајдери. Недавне студије су показале да су инсајдери, у преко 70% случајева, одговорни за крађу поверљивих информација.

Може се закључити да се данас у индустријској шпијунажи користи палета најразноврснијих метода и техника, почев од оних традиционалних до специфичних компјутерских техника. Традиционални (персонални) приступ подразумева ангажовање сопствених шпијуна или појединаца који су спремни да за одређену цену понуде своје услуге или су разним врстама уцене приморани да то чине (*Computers business and security, Butterworth Publishers, SAD, 1987*).

Овакав развој индустријске шпијунаже наметнуо је потребу за оснивањем контраобавештајних служби у компанијама за спречавање индустријске шпијунаже, на једној, али и оснивање специјализованих удружења и корпорација за спровођење индустријске шпијунаже, на другој страни.

Самим тим, по нашем мишљењу, основна карактеристика савремене индустријске шпијунаже садржана је у изјави италијанског стручњака за индустријску шпијунажу Иве Инга, да је: „индустријска шпијунажа један од најуноснијих послова данашњице”, али би се могло и додати да је то врхунски професионално организована активност на прикупљању информација и крађи пословних тајни. На то указује и истраживање спроведено у Америци, на основу којег произилази да се ради доношења одлуке због које се спроводи операција индустријске шпијунаже мора обрадити у просеку око 500 врста података (*Harvard Business Review, November – December 1974*).

Стив Џобс, први човек компаније „Епл”, светски директор деценије по часопису „Форчн”, свео је све ове карактеристике савремене индустријске шпијунаже на две идеје којих се придржавао од доласка у „Епл”, 1997. године. Прва је: „Гледај шта други раде и учи се на њиховим грешкама”, а друга је изјава Пабла Пикаса: „Добри уметници копирају, велики уметници краду”. Овај цитат Џобс често користи и сада га више приписују њему него Пикасу („Блиц”, од 14.11.2009).

Чини се да се у Србији још увек не зна ко су актери у операцијама индустријске шпијунаже. Поред појединаца, привредних ентитета, то могу бити и стране државе. Ако се оне, и то најразвијеније земље света, преко својих обавештајних заједница, баве индустријском шпијунажом да би дошле до информација, пословних и других тајни, које би им помогле у технолошком развоју сопствене индустрије, или пак продаје таквих информација трећим државама, уступања ради стварања стратешког партнерства, што то не би радили и ми, посебно ако се има у виду да индустријска шпијунажа, нарочито у области војне индустрије, прераста у питање националне сигурности (wmd.hr/rječnik-pojmova-i/web/ind...Industrijska_spijunaža/RJEČNIK_POJMOVA-i). То је много комплексније питање и сигурно је да тражи много више простора, не само научног и економског, него пре свега политичког и националног сагледавања.

Код нас се, као и у земљама у окружењу, за разлику од других држава у транзицији, отицање важних сазнања и информација још увек не сматра великом штетом. Није тачно да у привреди Србије, па и Хрватске и БиХ, без обзира на евидентан технолошки заостатак, не постоје веома интересантне информације за наше конкуренте, али ми њиховом чувању посвећујемо веома мало пажње. Чак и кад се догоди случај индустријске шпијунаже, код нас се то апсолутно негира. Штавише, иде се дотле да се отицање веома важних пословних информација и не сматра неком већом штетом. Јер, како објашњавају наши „привредници”, то нису паре, опипљив предмет или неко материјално добро – машина. За разлику од таквог нашег готово неодговорног односа, најразвијеније земље света, као што су Јапан и Француска, томе придају велику пажњу, издвајају но-

вац и обучавају људе. Сви они прихватају неспорну чињеницу да су информације о људима, њиховим знањима и потенцијалима, имовина злата вредна. За информације се сви отимају, а нама та чињеница као да ништа не значи. Код нас још увек врхунски стручњаци или менаџери прелазе из једне у другу конкурентску фирму, домаћу или чак страну, и настављају да се баве послом којим су се и пре бавили. Дешава се, такође, да такав стручњак или менаџер напусти друштвено предузеће, отвори своју приватну фирму и бави се истим производним програмом као и предузеће из којег је отишао. Никома не смета што користи раније стечене везе, што је директан конкурент својој бившој фирми (на крају држави) и што користи њене пословне информације. У многим развијеним државама таквом „бизнисмену” би било забрањено да обавља сличне послове бар две године, како би се на тај начин сачувала важна сазнања о предузећу из којег је отишао.

Да све ово није пука апстракција и да је заштита података и информација свакодневна и животна потреба, указује и то да је код нас у жељу реструктурирање великих привредних система и одвајање суштинских од пратећих делатности, као увод у „су-трашњу” приватизацију. Ти процеси су посебно интересантни за будуће партнере и учеснике у том послу, али и добра прилика за велике преваре – ненаменско трошење пара, финансијске и друге проневере, корупцију, „прање новца,” што се нажалост свих нас, свакодневно и дешава. За приватизацију у Србији, слоган „успешна прева-ра,” реалнији је, и то десетоструко, од слогана „успешна приватизација.”

Шта карактерише почетак 21. века у Србији?

Данас се у Србији распродају и стратешки производи, као што су, на пример, термални извори. То доводи до заинтересованости страних привредних ентитета за наше фирме, постајемо подручје интересантно за разне пословно-економске, али и политичке опсервације. Интензивирају се све методе долажења до информација о бонитетима фирми, изучавају се руководећа лица у тим фирмама која одлучују о приватизацији. За долажење до валидних пословних информација максимално се користе међународне владине и невладине организације, ДКП, хуманитарне организације, а неретко се ангажују и наше приватне детективске агенције (ове „наше” посебно је користила Обавештајно-безбедносна служба Словеније – СОВА, јер су добро проценили да у Србији све може да се купи) – професионални лопови.

Тако, на пример, београдски Економски биро „Конекто”, партнер Министарства за приватизацију, био је почетком 2003. године двапут опљачкан: лопови су украли компјутерске дискове на којима су били подаци о око 100 фирми чија је вредност процењивана. Чини се да је важност ових информација била позната само лоповима и онима који су дошавши у њихов посед, на аукцијама и тендерима стекли велику предност у односу на конкуренте („Блиц”, од 17.02.2009).

Пословни ручкови, вечере, приједи добијају пуни значај у контактирању наших привредника, њиховом коришћењу као извора тражених информација. Са почетком приватизације могли смо само да констатујемо да нас странци боље познају него ми сами себе, да поседују све потребне информације о нашим предузећима, што им је омогућило да креирају стратегију и политику наметања услова, доводећи се у добру стартну позицију при куповини предузећа уз веома повољне услове, јер су плаћали, а и данас плаћају, само од 10 до 20% њихове праве вредности (КПА ФОРУМ).

Данас је Србија „лака мета“ индустријским шпијунима, јер осим лоше климе и укупне атмосфере привредног криминала не постоје стручњаци који би им се супротставили делујући најпре превентивно, а затим и оперативно. Чак се интерна контрола и интерна ревизија (у оквиру саме фирме) у нашим банкама и јавним предузећима тек појављују, али још са slabим резултатима (*КПА ФОРУМ*).

Оно што буди наду јесте да је коначно схваћена узрочна веза између заштите интелектуалног власништва и страних улагања, односно бржег економског развоја, а доказ томе јесте усвајање закона који уводи заштиту пословне тајне у привредном пословању и научноистраживачком раду од нелојалне конкуренције. У питању су индустријска или комерцијална шпијунажа, превара и повреда уговора о пословној тајни. Закон о заштити пословне тајне треба да заштити поверљиве информације које законито контролише физичко или правно лице од нелојалне конкуренције.

Пословном тајном, по овом закону, сматра се свака информација која има или може да има комерцијалну вредност и чијим саопштавањем би могла да се нанесе штета физичком или правном лицу. Као пословна тајна могу се штитити информације као што су финансијски, економски, пословни, научни, технички и технолошки производни подаци, студије, резултати истраживања, различите формуле, цртежи, планови, пројекти, прототипови, кодови, модели, програми, методе, технике, обавештења или упутства интерног карактера.

Као пословна тајна не могу се штитити информације означене као пословна тајна ради прикривања кривичног дела, прекорачења овлашћења или злоупотребе службеног положаја. Данас је у Србији веома тешко наћи и обучити људе који би се високостручно бавили само спречавањем нпр. сајбер (компјутерским) криминала, мешетарења информацијама и сл. То су веома уске специјалности и потребна су посебна знања којима се код нас бави мали број људи, а ни држава се, нажалост, не труди много да их обучи и ангажује. Очито је да се не схвата „да све остале обавештајне делатности само, 'троше' материјална средства, а да економска и индустријска шпијунажа материјално помажу своју државу“ (Петковић, 2006: 165). Примера за овакву констатацију има много. Тако, на пример, ако наша (ваша) обавештајна служба дође до планова и података за једну врсту машине коју наши стручњаци нису успели да конструишу, или би трошкови рада на њеном проналажењу и усавршавању били велики за нашу земљу, онда је материјална помоћ наше обавештајне службе држави оваквим поступком велика. Исто тако, ако би ову машину куповали као лиценцу од друге земље, морали бисмо скупо да је платимо. Добијањем података и свих планова о машини од своје обавештајне службе, где је она користила разноразне обавештајне методе, обавештајна служба би својој земљи уштедела не само материјална средства, него и време које би морало да се утроши како би наши стручњаци произвели такву машину. А данас је свима познато да скоро сваки проналазак у индустрији застарева за три до пет година.

Такође, ако наша земља (фирма) жели да прода неки свој производ другој иностраној фирми, на пример по цени од 5 долара по килограму, што је у том тренутку реална цена на светском тржишту, а наша обавештајна служба својим оперативнотехничким средствима и методама успева да сазна да би купац, због мале понуде и тренутних потреба за тим производом, био спреман да плати и неколико долара више по килограму. допринос обавештајне службе је економски лако мерљив.

С друге стране, чињеница је и да наши привредници, пре свих произвођачи, не стрепе превише од класичне индустријске шпијунаже, која подразумева неовлашћено преузимање производа и технолошких решења конкурентских фабрика. Вероватни разлог за овакво понашање лежи у чињеници да производња у Србији заостаје две до три технолошке генерације за светом (<http://www.b92.net/info/vesti/index.php...>). Поред тога, вероватни разлог лежи и у чињеници да се у Србији мало зна о индустријској шпијунажи и да нам је безбедносна култура, на свим нивоима, веома мала. Самим тим, Србија је погодна тло за коришћење разних метода ове делатности (<http://www.vesti.rs/exit/Alo-Industrijska-spijunaža-cveta-u-Srbiji.html>). Сигурни смо да сви који долазе у Србију ради прикупљања података и информација, било ког карактера, знају за нашу изреку: „Лепа реч и гвоздена врата отвара,” а ако не помогне лепа реч – „свако има своју цену.”

Верујемо да ће долазак још већег броја иностраних компанија у Србију иницирати и промену размишљања наших привредника и државе о значају индустријске шпијунаже, посебно заштити од ње, али и свих других угрожавања приватне својине у свим њеним облицима испољавања.

Предмет индустријске шпијунаже

Када се говори о предмету индустријске шпијунаже мисли се, пре свега, на објект шпијунирања. Сликовитије речено, као предмет шпијунирања јавља се оно што је непознато, а што се жели дознати. С друге стране, само подручје деловања, тј. област у којој се врши шпијунска активност може бити заиста различита, што зависи од објекта интереса. Предмет или објект интереса, односно интересовања, може бити општи и јавља се најчешће у следећим сферама: (Зиндовић, 2008)

- минералне сировине,
- технолошке иновације и техничка унапређења,
- научна истраживања и
- космичка истраживања.

Посебне информације, које су најчешће и предмет индустријске шпијунаже, јесу информације комерцијалне садржине и личне природе (*Informacije – Imovina zlata vredna, miroslava.milenović@yu.pwc.com*).

Информације комерцијалне садржине су:

- информације о новим производима,
- информације о производним процесима,
- информације о пословању, буџету, финансијским извештајима, стратегије у судским споровима,
- информације о запосленима.

У информације комерцијалне садржине могу да спадају још и:

(<http://megatrender.blog.co.yu/blog/megat...DIMENZIJE EKONOMSKE ŠPIJUNAŽE>)

- подаци о конкуренцији, њихове слабе стране,
- подаци о добављачима,
- подаци о тржишту,
- услови финансијског пословања,
- мере које предузима конкуренција према својим противницима и многе друге информације.

Информације личне природе су:

- извори прихода,
- прави односи према одређеним друштвеним догађајима и владајућим структурама,
- сексуална оријентација,
- подаци о пријатељима, пријатељицама, местима одмора, путањама кретања,
- информације о местима чувања драгоцености,
- адреса пребивалишта,
- брачна неверства,
- проблеми између родитеља и деце, и друге.

Код општег предмета индустријске шпијунаже најлакше се уочавају промене у схватању примарних циљева обавештајног деловања по завршетку хладног рата. Неспорна је чињеница да економска питања замењују војну и стратешку безбедност као примарни проблем (Relevant Intelligence in the post cold war world, <http://www.venable.com/govern/fullteht.htm>), односно да је разматрање националне безбедности фокусирано драматично повећање значаја међународних економских тема као обавештајног питања. Јасно се уочава да је већина најзначајнијих савремених изазова и могућности лоцирана у међународној економској области. То је очито, јер су најчешћи актери индустријске шпијунаже технолошки напредне и профитабилне компаније, државе које су тржишни лидери или су на путу да то постану.

Навешћемо и неколико конкретних примера (<http://balkans.aljazeera.net/vijesti/industrijska-spijunaza-krade-umilionima>).

Познат је случај индустријске шпијунаже након које је уследила вишегодишња правна битка а епилог је био да је Волксваген био осуђен да плати Џенерал Моторсу 100 милиона долара одштете, уз обавезу куповине делова у износу од 1 милијарде долара, након што је 1993. године осам менаџера прешло из Опела (који је припадао ГМ-у) у Фолксваген са свим информацијама које су поседовали.

Аирбус је 1994. године, у периоду преговора о модернизацији саудијске флоте био ухваћен у покушају подмићивања саудијских званичника ради продора на ово богато тржиште.

Светска хакерска легенда Алберт Гонзалес је компанији ТЈХ украо приступне информације за 94 милиона кредитних картица корисника због недовољно заштићеног информацијског система. Хакер је био осуђен на 40 година затвора, а компанија је изгубила клијенте.

Компанији Sony Play Station Network украдено је 77 милиона корисничких профила, такође приликом хакерског напада који јој је причинио вишемилионску штету и учинио да веб-страница буде затворена готово месец дана.

Ни често најпожељнији светски послодавац Гугла није прошао без сличних напада. Компанији је украдено интелектуално власништво путем дела чисте индустријске шпијунаже, када је кинеска влада покренула масовну акцију против Гугла, Јахуа и других компанија.

Искориштена је слабост заштите информацијског система и кинески хакери су ушли у интерне информацијске канале ових компанија. Детаљи причињене штете се ретко јавно објављују, тако да је тешко проценити износ начињене штете, али је сигурно да се мери десетинама милиона америчких долара.

Амерички стручњаци су у 2010. години изјавили да су напади на Гугл извршени са два кинеска универзитета, која су позната по стручности у области ИТ-а и везама са кинеском војском (Shanghai Jiao Tong University i Shandong Lanxiang Vocational School).

Једна од значајних шпијунских афера у војној индустрији тиче се и Балкана. Када је 2010. године приказан кинески борбени авион Chengdu J-20 све стручњаке подсетио је на амерички борбени авион US F 117 Nighthawk, који је оборен у Србији 1999. године. Стручњаци су потврдили сличност, а познато је да су одмах по оба рању авиона кинески званичници у Србији кренули у тражење и откуп делова оборене америчке војне машине. Исто се тврди и за руски авион Suhoi T-50 prototype stealth fighter, такође презентован јавности 2010. године. Оба авиона за Русију и Кину представљају значајан напредак у области војне индустрије.

Бивши директор ЦИА (1992) Роберт Гејтс је у свом интервјуу за „Тајмс“ изјавио: „ЦИА не би требало да се бави индустријском (комерцијалном) шпијунажом, али да би агенција била корисна са својим економским обавештајним радом, на плану идентификовања страних влада које су укључене у нефер праксу” (<http://www.cato.org/pubs/pas/pa-185.html>). Поред Гејтса и многи други су пропагирали идеју да економски обавештајни рад буде главна мисија ЦИА у постхладноратовској ери. Стансфилд Тарнер, такође бивши директор ЦИА, изјашњавао се за ову идеју. Истицао је да је „економија примарна област обавештајног рада”. Поставио је и питање: „Ако шпијунирамо за војну безбедност, зашто не би могли шпијунирати и за економску безбедност?” У јануару 2005. године руски премијер (Фрадков) затражио је од руске тајне службе да више штити домаће компаније, што је било јавно признање о вези тајних служби, економских актера и интереса државе.

Може се закључити да су примарни циљеви држава и основни задаци њених обавештајних служби сфере научног и космичког истраживања, поседовање минералних сировина, што је основ економске безбедности, а самим тим и националне безбедности.

Тако, на пример, сумња се да је Америка присвојила руски свемирски програм „Буран” и да до данас на тој основи даље развија технологију свејатла, али и да су Руси својевремено украли техничку документацију за суперсонични путнички авион „Конкорд” и пола године раније произвели скоро идентични Ту-144.

У основи интереса за минералне сировине, на плану индустријске (економске) шпијунаже засигурно лежи, као што смо већ напоменули, велики политички, социјални и војностратегијски значај ових исцрпљивих, необновљивих и често неравномерно размештених природних ресурса. Економски значај је лако мерљив. Посебан значај имају извори енергије. Сада је у току беспопштедни рат за приступ изворима енергије и контроли над природним путевима којима се превозе нафта и плин (спречавање градње „Јужног тока”, криза у Украјини итд). Сједињене Државе су све забринутије због економског узлета Кине² (против Русије се већ активно боре, отворено уз помоћ ЕУ), те на све начине покушавају да Пекингу ограниче приступ изворима енергије која јој је неопходна за даљи економски развој. Због тога предузимају одређене акције у Средњој Азији како би Кина теже долазила до руске нафте, или врше непрестани притисак на Иран, с којим Кина има енергетски споразум вредан неколико десетина милијарди долара. Али, ни Кина не остаје дужна; полако осваја налазишта нафте у Јужној Америци и Африци, а снажно инвестира и у Канаду и Бразил.

² На „истој таласној дужини” су и остале економске силе попут Велике Британије, где је, на пример, 2007. године 300 менаџера домаћих компанија добило владино обавештење у којем им се указује на опасности у овој области и на опасност која им прети из Кине. Немачки стручњаци за индустријску шпијунажу процењују да њихова економија губи 53 милијарде евра годишње, што одговара вредности 30.000 радних места, а Кина и Русија су на врху лествице индустријских шпијуна.

Највећи изазов за америчку администрацију била је понуда Кине да за 18,5 милијарди долара купи „Унокал“, девету по величини америчку нафтну компанију. За САД је посебно било забрињавајуће то што је понуду упутила компанија „КНУК“, која је у власништву кинеске државе. По том сазнању, у америчком Конгресу овај посао је проглашен претњом националној безбедности, са констатацијом да може донети несагледиве последице на војном, економском и геополитичком подручју. Ову понуду Кинеза да купе „Унокал“, Џејмс Вулси, бивши директор ЦИА, прокоментарисао је „као део шире стратегије Пекинга ради куповине стратешки важних страних фирми“³ (www.vecernji-list.hr)

Закључна разматрања

Велике светске силе и њихове велике ТНК, у борби за овладавање светским тржиштем, наступају као партнери, не стихијски, већ на основу колективне стратегије и сарадње у произвођењу и долажењу до заједничког знања за одбрану конкурентске предности, али и стратегијског покретача развоја и промена. Зато и не чуде раније дате изјаве највиших представника Централне обавештајне агенције САД (Роберт Гејс, Стенсфилд Тарнет и Џејмс Вусли) да индустријска шпијунажа има итекакав значај за моћне америчке компаније, а самим тим за државу и њену безбедност.

Данас су и општи и посебни предмети индустријске шпијунаже у фокусу интересовања, како држава преко њихових обавештајних служби, тако и приватних привредних ентитета, од највећих до најмањих, па и појединаца. Ради заштите националних интереса, одржавања конкурентности на светском тржишту, стицању профита и зараде на коришћењу и продаји туђих пословних тајни и информација користе се сва могућа средства, дозвољена и недозвољена. Пословне тајне, ако се до њих не може доћи на легалан начин, краду сви: државе, корпорације и појединци.

Пошто на међународној сцени владају принципи јачег, доминантна је улога и значај само сопствених интереса. Владе многих земаља, свесне зависности између могућности напредних технологија и економских перформанси, усмеравају своје напоре ка откривању и прибављању технологија развијених ван њихових граница. Многе нације налазе у томе свој национални интерес, и то императиван, да користе све могуће расположиве начине, и офанзивне и дефанзивне, како би сачувале корак са новим технологијама. Постоји заједничка свест држава и ТНК да нема развоја без развијене филозофије употребе и разумевања информација. Сама чињеница да је данас преко 80% информација доступно, потпуно легално, преко медија и интернета, потврђује значај ове филозофије. Иначе, овакво добављање информација је и законито и морално.

Данас у Србији, а и у региону, индустријска шпијунажа постаје све чешћи облик угрожавања домаћих предузећа. Проблем је у томе што до сада она није озбиљно третирана, а њени ефекти нису објективно приказивани, нити се озбиљно радило на њеној елиминацији.

Док развијени свет развија своје безбедносне институције, схватајући да су оне нови ресурс развоја, инвестиција заштите и инструмент информатичког друштва,

³ Лако је претпоставити да је најчешћи нападач, односно индустријски шпијун Кина која на све начине, полако али сигурно, технолошки, војно и економски стиже светске велесиле.

односно државе и привреде, што је од непроцењивог значаја на данашњој међународној политичкој сцени и у констелацији међународних економских, финансијских и политичких односа, ми у тој области перманентно стагнирамо. Нећемо или не знамо како да откријемо и прибавимо технологију развијену ван наших граница и како да заштитимо своје пословне тајне и информације.

Успешна процена постојеће и будуће рањивости компаније и сагледавање ризика од могућег напада на њене виталне вредности кључ су успеха у откривању и елиминасању индустријске шпијунаже. Али, за постизање високих стандарда у овој области неопходна је и реформа комплетне концепције рада приватних служби обезбеђења, бар код нас, које ће изнети терет нових безбедносних изазова савременог тржишта.

Литература

[1] Đurinek, S., (1976). *Industrijska špijunaža na Zapadu*, Zbornik radova fakulteta za vanjsku trgovinu Sveučilišta u Zagrebu.

[2] Hamilton, P., (1979). *Espionage, terrorism and subversion an examination and a philosophy of defense for management*, Leatherlead., p. 2-14.

[3] Petrović, Z., (2006). *Ekonomska špijunaža*, Beograd.

[4] Petrović R. S; (2001). *Kompjuterski kriminal*, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, Beograd.

[5] Zindović, I., (2008). *Multinacionalne kompanije i ekonomska špijunaža*, Kraljevo.

[6] Petković L. T., (2006). *Poslovna špijunaža i ekonomsko ratovanje*, Beograd.

Internet-veb portal, novinski članci i dokumenti:

[7] Kober S., *The CIA as economic spy: the misuse of U.S. Intelligence after the cold war*, Policy Analysis No. 185, december 8, 1992., <http://www.cato.org/pubs/pas/pa-185.html>, dostupan 15.10.2009.

[8] *Informacije – Imovina zlata vredna*, miroslava.milenović@yu.pwc.com, dostupan 13.07.2009.

[9] [http:// megatrender.blog.co.yu/blog/megat...DIMENZIJE EKONOMSKE ŠPIJUNAŽE](http://megatrender.blog.co.yu/blog/megat...DIMENZIJE EKONOMSKE ŠPIJUNAŽE), autor: Bojan Đorđević, dostupan 28.12.2007.

[10] „Sukob supersila“, autor Goran Rosić, www.večernji-list.hr, dostupan 22.07.2005

[11] <http://www.kpa.edu.rs/forum/index.php?action=printpage;topic=1629.0>, 29.12.2009.

[12] <http://www.kpa.edu.rs/forum/indeh.php?action=printpage;topic=1629.0>, 29.12.2009.

[14] *French spy on US business in new secret war*, 6/17/1998, <http://www.tabloid.co.yu/clanak.php?br=137&clanak=19>, 21.01.2010.

[15] *Computers business and security*, Butterworth Publishers, SAD, 1987, 16.10.2009.

[16] „*Harvard Business Review*, November – December 1974.

[17] *Dnevne novine „Blic“*, od 14.11.2009.godine, tekst pod nazivom. "Dobri kopiraju najbolji krađu".

[18] wmd.hr/rječnik-pojmovi-i/web/ind...Industrijska špijunaža/RJEČNIKPOJMOVA, 14.11.2009.

[19] <http://www.b92.net/info/vesti/index.php>, 26.2.2009

[20] <http://www.vesti.rs/exit/Alo-Industrijska-špijunaža-cveta-u-Srbiji.html>, 26. avgust, 2008.

[21] *Relevant Intelligence in the post-cold warworld*, <http://www.venable.com/govorn/fullteht.htm>, 13.02.2010.

[22] *Dnevne novine „Blic“*, tekst: „Kradljivci znanja i profita“, autor Radovanović R; 17.02.2009.

[23] *Dnevne novine „Blic“*, od 17.02. 2009.